

HIGIEN'A SI SCOL'A.

FOIA

pentru Sanetate, morbi, Educatiune si instructiune.

Ese in fie-care luna odata. — Pretiulu de prenumeratiune: pre anu e 2 fl., in pre semestru 1 fl. A se adresá la Editiune in Gher'á.

Votiv'a Tabla.

„Óre noi cum potemu laudá esercearea artei medicé in terne, candu scimu, cá cei mai multi bolnavi, dá, cea mai mare parte, se insanetosíeza fora ajutoriulu vre-unui medicu? In spitale este mortalitatea cea mai mare, in cetati cu multu mai mare, cá la sate. Tristulu resultatu este: cu câtu e mai multa ingrigíre medica, cu atât'a e sí mai mare mortalitatea! Cátu de drépta este dara pretensiunea publicului catra medici, a-lu instruí despre folosinti'a chiamarei loru. Óre se remana serimanulu poporu in tóta privinti'a o jucaría in man'a acelor'a, cari vreu se-si scurte timpulu cu elu? Óre nu este datorinti'a vóstra, capi ai natiuniloru, a luá odata in mâna tabelele de mortalitate si a trage medicii la dare de séma?“

Dr. de Wedekind archiatru si consiliariu intimu.

„Despre valórea artei medicé.“

Chemí'a.

VII.

Carbonulu — Carbunele. —

Dupa cele trei elemente aerifere ne intimpina unu elementu solidu, care cere atentiunea nóstra. Carbonulu, ori carbunele este fia-carui din noi cunoscutu de sí nu in statulu perfectu curatu. Elu este fora mirosu si gustu, si in

caldur'a cea mai mare, cunoscuta pâna acum'a, netopiveră. Din caus'a acést'a elu nu se pôte transpune nici in statu picuratoriu fluidu, nici in statu gasosu aeriforme. Elu nu se pôte topi nici in unu acidu, cu atâta mai puțin in apa; numai in topindulu feru se lasa a se topi și forméza cu elu tuciulu.

Mai curatu si mai indesatu se afla carbonulu in Diamantulu. Diamantulu nu e alt'a, decâtu numai carbune cristalisatu. O dovada, ca elu odata a trebuítu se fia in statu fluídu. Déca noi amu poté produce o caldura, in care s'ar topi carbonulu, atunci noi negresítu, că amu poté fabricá diamanti. Si atunci ei nu aru straluci numai in corónele Domnitoriloru, si in anelele bogatiloru, ci s'aru latí pretutindenea.

Cumcă diamantulu in adeveru nu e alta, decâtu carbonu, se arata la arderea lui, căci la acésta se combina elu cu ocsigenulu in acidu carbonicu. Acestu acidu carbonicu se nasce si candu se arde carbunele comunu. *)

Grafitulu, din care se facu cerusele, inca e carbonu, inse de regula mestecatu cu cev'a feru. Este remarcabilu, că grafitulu pôte fórte greu arde in focu.

Carbonatululu este fórte latítu in natura cá o parte constitutiva principala a corpuriloru vegetabile si animale. In plante se numesce elu carbune de plante (carbune de pétra, carbune de pamentu) celu cascigatu din corpulu animalu, carbune animalu. Cumcă d. e. se pôte cascigá din lemnulu, ori din osu carbune, este de comunu cunoscutu. Carbunele se pôte cascigá in diferite moduri. Déca stingemu o eschia ardindu iute, capetamu carbune. Déca bagamu in o cheia vacua unu baticelu si o punemu in focu séu o inferbentamu pe o lampa de spirtu, atunci aburescu deosebitele

---

*) Caracteristic'a unoru corpuri, a aratá la asemené materia diferite insusíri fisicali, se numesce Allotropia. Carbonulu provine in trei staturi allotrope.

gase și din cheia cade unu sunatoriu baticelu de carbune. Lemnulu consta adeca din carbonu, hidrogenu și ocsigenu. In caldura se desface legatur'a acestoru materii, ele devinu libere. Hidrogenulu se combina inse numai decâtu érași cu ocsigenulu in apa. Carbonulu inca e aplecatu a se combiná cu ocsigenulu, inse hidrogenulu atrage la sine mai tare ocsigenulu. Déca stingemu dara iute o eschia ardinda, atunci mai multu este arsu hidrogenulu, éra carbonulu cea mai mare parte nearsu. Tocmai asiá nu póte arde carbonulu, déca punemu eschiea in unu vasu alu carui ocsigenu se consuma curèndu.

Din caus'a, cà lemnulu in lips'a de ocsigenu se carboniséza numai, se baséza cascigarea carbunelui in mare. Gramaditele tiepligi de lemnu se acoperu cu pamentu și cu lespedi de iérba, și apoi se aprindu in laintru prin o gaura, care s'a lasatu anume. Dupa aceea se facu ici-cóle pe acoperisiu gauritie mici, cá se între numai atât'a aeru, câtu e de lipsa, cá se gonésca hidrogenulu și ocsigenulu din lemnu și se remana carbonulu. Si in cuptoriulu obicînuitu lemnulu se carboniséza numai déca tragerea aerului e mica. 100 pondi lemnu uscatu la aeru continene cám 40 pondi hidrogenu și ocsigenu și 40 pondi carbune. Ceialalti 20 pondi suntu apa, care se afla in porii lemnului. Intr'aceea o parte buna a lemnului la facerea carbuniloru se perde prin ardere astfeliu incâtu de-abié se póte calculá la 20—25 percente de carbuni.

O eschia se schimba in carbune sí candu o punemu in acidu sulfuricu — vitriolu. — Hidrogenulu și ocsigenulu lemnului se combina atunci in apa și cá apa se unescu cu acidulu sulfuricu, și asiá remane din lemnu numai carbunele.

Carbonulu este in mare multíme agramaditu in carbunii de pétra și de pamentu, cari s'au escatu din intregi paduri astupate prin revolutiunea terestra inainte cu multe milióne de ani și astfeliu in statulu loru astupatu au trecutu in carbuni.

Insusirile carbonului. Carbunele ni se face foarte folositoriu prin porozitatea s'a si cu acést'a, căci atrage la sine in porii sei cu multa aviditate alte materii. Déca punemu carbuni próspetu stinsi si pulverisati in apa putreda si o scúturamu bine, atunci, carbonii atragu' din apa materiele puturóse si curetia ap'a. Pentru aceea pe corabiile de mare se curetia ap'a putredinda filtrindu-o prin pravu de carbuni. Se potu pune sí in chiliile bolnaviloru bucatiele de carbuni, cá se atraga la sine evaporatiunile daunóse. Déca filtramu — strecuramu — vinulu rosii ori ap'a colorita prin carbuni próspeti ardindi, atunci aceste fluiditati devinu fora colóre, căci carbonii primescu in sine colórea. — Din rachiú scotu carbonii mirosulu de olerca si din bere mirosulu de hemeiu. Materii de plánte si de animale se potu scuti lungu tempu de putredire, déca se invelescu in pravu de carbuni séu déca se freca cu acést'a. Stálpzii care au se se ingrópe in pamentu se ardu in partea aceea, cá se se faca carbuni, căci asié nu usioru putrediescu. Butiele, cari suntu carbonisate in laintru potu contiené lungu tempu ap'a, fora se putrediesca. Si aerulu se póte curati prin carbuni, detragându-i gasele straine.

Combinatiunile carbonului. a) *Combinatiunea carbonului cu ocsigenulu.* In temperatur'a obicínuita nu se combina carbonulu neci cu ocsigenulu neci cu altu ori-care elementu, căci singur'a absorbire a altoru materii in porii sei nu e inca combinatiune chimica. Cu totu altfelii stá lucrulu candu carbunele se inferbinta pâna la rosiatia. Atunci se combina cu ocsigenulu chemicalmente si desvólta lumina si caldura. Cu unu cuventu elu arde. Acést'a se intempla deja in aeru obicínuitu, mai repede si mai energiosu inse in osigenu puru. Ce corpu s'a escatu prin chemic'a combinatiune a carbonului cu ocsigenulu?

Cercare. Legámu un'a bucatia de carbune de unu drotu si o incaldímu pâna la rosiatia, apoi o punemu in o

iegutia cu ocsigenu. Carbunele arde si dupa ardere nu se afla in iegutia neci carbune neci ocsigenu. Cumcà nu e carbune, potemu vedé, si cà nu e neci ocsigenu potemu observá, déca bagamu o eschia ardînda in iegutia, care in locu se se aprinda cu flacara, ea se stinge numai decátu. Neci hidrogenu nu s'a potutu desvoltá, pentru-cà speci'a de aeru escata in iegutia nu e combustibila. Nu cumv'a se se fi escatu azotu? Nu, pentru-cà déca punemu puçintica apa de varu in iegutia si o scuturamu, ap'a se face cá laptele si la linisce depune unu pravu albu pre fundu. Acestu efectu nu se arata in o iegutia, care contine azotu. Asié dara speci'a de aeru cuprinsu in iegutia nu e neci ocsigenu, neci azotu, ci e *acidu carbonicu*.

Acidulu carbonicu este dara unu corpu aeriforme compusu chemicalminte din carbonu si ocsigenu. Si aici avemu unu esemplu, cà unu corpu aeriformu s'a escatu din unu corpu virtosu — solidu — prin combinatiune chemica cu altulu. Pâna candu prin convenirea a doue specia de aeru, a hidrogenului si a ocsigenului se forméza unu corpu picuratoriu fluidu — ap'a, — se forméza aici din unu corpu solidu si altu aeriforme un'a nóue specié de aeru. *Acidulu carbonicu* se afla legatu éراسi fórté desu cu alte materii in corpuri solide, din cari 'lu potemu câscigá prin analis'a chemica.

Cercare. Se tornàmu preste un'a bucata de creta unu acidu tare d. e. acidu muriaticu de sare, si vomu vedé, cà de locu sub ferbere sbóra o multîme de besicutie acróse, si déca le prindemu in o iegutia, avemu acidu carbonicu. Fiindu inse cà varulu are mai mare aplicare catra acidulu de sare séu muriaticu decátu catra acidulu carbonicu, elu se léga la acést'a cercare cu acidulu muriaticu si acidulu carbonicu se eliberéza. Acidulu carbonicu este preste totu unu acidu debile, care usioru se póte isgoní prin altele. Cugetându la

muntii cei mari de creta, cari se afla pe pamentu, capetamu o ideia despre multîmea acidului carbonicu.

Insusîrile acidului carbonicu. Acidulu carbonicu este pentru plumâni unu *veninu periculosu*. Precum nu pôte arde lumin'a in elu, tocmai asiá nu potu traí ómenii si animalele in elu. Fiindu-cà elu este mai greu decâtu aerulu atmosfericu 'lu potemu torná din unu paharu in altulu. — Déca punemu dara in unu cilindru o lumina ardînda si tornamu in elu din un'a iegutia impluta cu acidu carbonicu gasulu acest'a incetu, se stinge de locu lumin'a cum ajunge acidulu carbonicu naltîmea ei. Unu animalu micu ar' muri in elu. Unu spectatoru necunoscutu cu acést'a aparitiune se minunéza, pentru-cà nu a vediutu se fie esítu ceva din iegutia.

Acidulu carbonicu se desvólta in o multîme mare in celarie — pivnitie — unde ferbe vinulu ori berea ori alte astfeliu de licvide, pentru aceea intrarea in astfeliu de celarie mai virtosu déca au fostu inchise, este fórte periculósa. — Déca luámu o iegutia cu apa de varu si suffámu in ea aerulu esítu din plumâni, atunci ap'a de varu se turbura, pentru cà se forméza *carbonatu de varu*. In plumani ori in corpu trebue dara se fie arsu carbonulu si astfeliu se se fie formatu acidu carbonicu. Fiindu dara cà ómenii si animalele resuffa acidu carbonicu, se face si petrecerea mai multoru ómeni ori animale in localitati inchise, nesuferibila si periculósa. In asiá numit'a „pescer'a cânelui“ lînga Neapolu se revérta din pamentu sîróie de acidu carbonicu si ímple pescer'a vreocâte-va urme in susu. Ómenii potu intrá in ea, inse câinii si animalele mai mici nu fora pericolu, neci omului nu e ertatu se se aplece in diosu. — Pentru ce?

Pentru stomacu nu e periculosu acidulu carbonicu si se pôte consumá inse nu prea multu. Elu e solubile in apa séu se absórbe in apa fórte usioru. Pentru aceea tóta ap'a ce vine din pamentu, contiene mai multu ori mai puçinu acidu carbo-

nicu si prin elu se face placuta si recreatória. Elu conditionéza in apa solubilitatea pamentului carbonatu si prin acést'a face ap'a tare, care inse déca ap'a stă ori curge ori se ferbe érași se desparte cu evaporarea acidului carbonicu. In urmare a acestei despartieri se aduna acidulu carbonicu adeseori in fântâni adânci si pentru aceea e pericolu de a se pogorí in ele. Ap'a statuta e pentru aceea resuflata, si nu recreéza, pentru-câ a evaporatu din ea acidulu carbonicu. Ea s'a facutu din apa tare, apa móle. Déca ap'a in pamentu afla multu acidu carbonicu si se combina cu multu acidu carbonicu, atunci acésta apa se numesce *apa acra* — borvisu. — In bere, in vinu nou si in siampanu este acidu carbonicu si se beá fora stricare. Déca se pune in apa pravu sféreitoriu, se desvólta asisiderea o multíme de acidu carbonicu.

Este inca de insemnatu, câ acidulu carbonicu déca se apasa tare, se schimba in unu fluidu picuratoriu, care inse de locu evaporéza, adeca se muta érași in forma de aeru, cum incéta apasarea. Ba elu se póte preface si in corpu solidu, déca pe lângá apasare se va mai adauge o recéla insemnata. Gasele, alu caroru statu de agregatiune se póte schimbá in acestu modu, se numescu *coercibile*, din contra cele, la cari acést'a nu e cu potintia *permanente*. D. e. ocsigenulu este unu gasu permanentu. (Se pare inse câ a succesu chemiei si pre acést'a a-lu invértosiá.)

In acidulu carbonicu se afla pururea combinate 75 parti de pondu carbonu si 200 ocsigenu. Cu 1 gramu dara carbonu se combina $2\frac{2}{3}$ grame ocsigenu. Neci odata nu s'a aflatu in acidulu carbonicu partíle de pondu in alt'a proportiune decâtu in acést'a. Proportiunea partíloru de pondu este dara asemenea 6 : 16.

Alt'a combinatiune a carbonului cu ocsigenu. Déca la arderea carbunelui lasámu se intre numai puçinu aeru, atunci se nasee unu altu gasu, care se numesce *gasu ocsidu carbonicu*,

Din lipsa de indestultória multime a ocsigenului s'au combinatu adeca cu 75 parti de pondu carbune numai 100 parti de pondu ocsigenu (proportiunea = 6 : 8) asiá dara cu 1 gramu carbune numai $1\frac{1}{3}$ gramu ocsigenu, adeca numai pe diumetate atât'a, câtu la escarea acidului carbonicu. Déca aprindemu gasulu ocsidu carbonicu, elu arde cu para vêneta si la acestu procesu trage in sine inca odata atât'a ocsigenu si atunci devine asisiderea acidu carbonicu. Obicînuitu se nasce astfeliu de gasu ocsidu carbonicu candu carbonii ardu fora flacara si pelcuti'a de cenusia ce se forméza désupr'a loru ingreunéza intrarea aerului. Tocmai asiá se nasce elu, déca la cuptóarele de feru cu tievi se inchide tievea prin clăpa si astfeliu se opresce tragerea aerului. — Acestu gasu inse, déca se insufla, este fórte veninosu si e obicînuitu caus'a nenorocireloru prin aborul de carbuni despre cari in tóta érn'a cetímu in diuare. Unde dara in localitati inchise se ardu carbonii, nu e consultu a se culcá fora grige. In astfeliu de casu nu vine mórtea prin sufocare — inecare — adeca prin lipsa de ocsigenu, ci prin o grabnica descompunere a sangelui.

b) *Combinatiunea carbonului cu hidrogenu.* Déca ímplemu o iegutia pâna căm diumetate cu bucatiele de carbuni de pétra si apoi o astupàmu hermetice cu unu dopu de pluta, prin care trece o tieve de iaga si o tienemu désupr'a flacarei de spirtu, se desvólta din carbonii de pétra o materia aeriforma, care ese prin tiéva. Si déca o aprindemu, ea arde cu flacara vía, eá dara nu e gasu hidrogenu, căci acést'a arde cu flacara palida, ci este o combinatiune chemica de carbonu si hidrogenu asiá numitu *gasu hidrogenu carbonicu* séu *gasu inflamabile*. Acestu gasu se forméza totudéun'a, candu corpuri bogate de gasu carbonicu si gasu hidrogenu, dar' sarace de gasu ocsigenu, se inferbinta in vase inchise. La o inferbintiala mai mica se combina 75 parti de pondu carbonu cu $12\frac{1}{2}$ parti de pondu

hidrogenu (= 6 : 1), si atunci se nasce asiá numitulul *gasu hidrogenu carbonicu greu*. La o mai mare inferbintiala se combina din contra 75 parti de pondu carbonu cu de doue-ori atáta hidrogenu si atunci se nasce gasulu hidrogenu carbonicu *usioru*.

Gasulu hidrogenu carbonicu usioru se numesce si *gasu de mine*, pentru-cá elu se produce adeseori in minele de carbuni de pétra, si aci, déca se aprinde prin vre-o lumina de mine, esplodeza cumplitu. Si asiá numitulul *gasu de morastina*, care se forméza pe fundulu apeloru statatórie la putredírea materiiloru vegetabile, si care la atingerea morastinei cu unu bastonu se urca in besicutie pe surfaça morastinei, contine érasí fórte multu gasu hidrogenu carbonicu usioru. — Gasulu hidrogenu carbonicu greu se casciga in fabricele de gasu prin inferbintarea carbuniloru de pétra in cilindri de feru inchisi ori in vase tari de lutu. Ce s'a cercatu cu bucatielele de carbuni de pétra in iegutia, aceea se cércá aci in mare. Inse câscigatulul gasu hidrogenu carbonicu nu e curatu, ci e o mestecatura de gasu inflamabile, gasu de mine, gasu ocsidu carbonicu si hidrogenu. Dupa curatíre se ímple in *gasmometru*, care este unu basenu rotundu, din parte ímplutu cu apa, peste care este sufulcatu unu rezervatoriu mare de pleu, in care se aduna si de aci se deriva intr'acol'o in câtr'o prin sucirea canelei — cocosiului — lasámu se curga si se se aprinda. Astfeliu este intocmita lumina cu gasu. In celdrele de feru remáne asiá numitulul *coacu*, care constá din carbonu cámu curetielu si ne dá unu materialu bunu de focu.

Reprivire. Cene cunósce obicínuitele metale, precum si fosforulu si sunforulu, si pre lângá aceste s'a facutu cunoscutu cu aceste patru materii: ocsigenu, hidrogenu, azotu ori nitrogenu si carbonu, acél'a posiede indestulitória cunoscintia de elemente, adeca de materii simple, din cari tóte celélate corpuri suntu alcátuite. Cu deosebire suntu cumpanitórie cele patru numite pre urma, pentru-cá ele facu partíle constitutive

principali ale plântelor, animalelor, asiá dara ale naturii organice si pentru aceea ele se numescu si *organogene* adica *producătoare de organe*. Trei din aceste materii suntu aeriforme, numai a patrulea este corpu solidu. Azotulu se distínghe prin neactivitatea mare a s'a, hidrogenulu prin combustibilitatea arderea sa, ocsigenulu cá midilocu necesariu spre ardere. Carbonulu dá cu ocsigenulu combinatu chemicalminte acidulu carbonicu aeriforme. Azotulu forméza mehalminte cu ocsigenulu, *aerulu atmosfericu*. Hidrogenulu si ocsigenulu ne dá in combinatiunea chimica a s'a *ap'a*. Mai tare latítu este ocsigenulu. Mai cá nu se afla corpu pre pamentu, care nu ar' contiené ocsigenu. In aplecarea s'a a se combiná chemicalminte cu alte materii, si a le ocsideá, invinge elu tóte celelalte elemente. Cu multe corpuri se léga elu numai decátu in temperatura mai inalta si la acést'a procedura se desvólta lumin'a si caldur'a adese-ori in mare gradu: corpulu combustibile arde.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Vegetarianismulu.

„Nutreméntulu omului nu se póte schimbá in contra legeri instinctului si naturii, fora a periclitá sanatatea, corporal'a si spiritual'a activitate a omului.“

Dr. J. de Liebig.

Multi dintre cetitorii nostri voru fi auditu ceva „despre vegetarianismu.“ Despre acelu modu alu vietiei, care de gurmani si de capete seci, ce nu suntu dedate a cugetá despre unu lucru, incátu corespunde ori nu, ei numai a-lu criticá a priori pentru-cá nu convine cu placerile si cu gustulu celu stricatu alu lor, si din caus'a acést'a 'lu dechiara de o nebunía, de unu fanatismu! Dara fiindu cá elu a aflatu si ómeni intiepti nepreocupati, liberi de pasiuni, cari l'au esaminatu in insusi corpulu seu si l'au descrisu dupa principiale naturali ale lui, aflamu necesariu a-lu face cuoscutu si lectoriloru nostri, lasându-i apoi se judece ei insisi despre cele ce voru cetí cu atentiune.

„Este mai usioru, a evitá o sute de morbi, decátu a saná unulu“ dice unu proverbu anticu poporalu si conformu cunoscutei

dreptati a lui nisuesce fie-care omu, de si neconscfu, a-si indreptá modulu vietiei sale dupa firme, bune si adeverate principii, in convingere de a-si stabili viéti'a, in virtos'a sanetate, in neconturbata bucuria si in lunga duritiune. Invetiatii au datu unui astfelu modu de viétia regulatu dupa firme principie inca de multu diferite numiri. La grecii anticii se numia higiein'a séu si dietetic'a universalá, adeca invetiatura despre sanetate; Hufeland a numit'o Macroviotic'a séu art'a a lungi viéti'a. In tempulu mai nou se numesce Vegetarianismu, nu precum cugeta unii de la cuventulu latinescu „vegetabile“ fiindu nutrementulu vegetarianiloru mai cu séma vegetalele, ci dela „vegetus, a-um“ a fi sanetosu, vioiu, virtosu, puternicu, si sub acést'a numire i se adauge pe lángha principiele de modulu vietii sanetosu pâna acum'a mai de comunu cunoscute, spezialminte si principiulu abstinentiei dela carne. Vegetarianii suntu dara ómeni, cari facu votu, cá nu voru mâncá nemicu, ce este omoritu, adeca din imperati'a animale numai aceea, ce se póte avé fóra a omori animalulu, asiá dara numai laptele, ouele si merea. Adeca modulu vietii alu calugariloru nostri basiliani, încátva modificatu. Cluj

Principiele unui modu de viétia sanetosu corespondietoriu naturei omului conformu naturei, nu suntu nóue, ele suntu asiá de vechi, precum este si genulu omenescu devenitu la cunoscienti'a de sene. Inca Judeii anticii aveau o economía sanitaria, care si astadi se pazesce in tóte partile si este indreptata a apará poporul de epidemii si de bóle contagfóse, si cu tóte cá higienicii loru nu au stabilitu principiulu abstinentiei dela carne cu totul, totusi ei au ordonatu inspectiunea animaleloru de ucisu si a carnei loru. Higienii Indianiloru, Persianiloru si Egipténiloru au invetiatu si urmatu pre lángha celélate regule unui modu de nutritiune sanetosu, si principiulu abstinentiei cu totul dela mâncare de carne. Si din tempulu clasiculu grecismu ne stralucesce Pythagora, celu mai înaltu reprezentantu alu unui modu de viétia frumosu, intieptu si sanetosu, filosofulu din Samosu cá unu modelu pentru toti tempii viitori. Dupa densulu s'a numitu adeverat'a arta de viétia cu eschiderea carnei, pythagorésca. Si cei mai eminenti barbati de atunci si pâna in tempurele cele mai noue si-au acomodatu traiulu vietiei loru dupa aceste principie séu au consémtitu cu ele. Plutarchu i-a dedicatu cele mai frumoése cuvente poetice ale sale, asemenea si Plautu, dramaticulu ro-

manu si Ovidu, poetulu metamorfóseloru Porphyr din Tiru pre la midiloculu Evului alu treilea dupa Chr. i-a consacratu in cartile sale: „patru despre abstinentia“ o deosebita carte despre abstinentia de carne. Joana Newton, marele cugetatoriu si scrutatoriu de natura, a fostu vegetarianu si tocmai asiá nobilulu Milton, poetulu „paradisului perdutu.“ Asemenea au eserceatu Bossuet si Goldsmith, Fenelon, A. Pope, J. J. Rousseau, Beniaminu Franklin, si Alfons Lamartine parte modulu vietiei vegetariene practice, parte l'au glorificatu in memoritórele opuri ale loru, cá conditiune fundamentala a toturoru saluteloru corporali si spirituali ale singuraticiloru si a salutei sociale a poporeloru, a omenimei.

In tempii cei mai noi a aflatu acést'a doctrina higienica, anume in principiulu ei de abstinentia dela carne, cá prim'a basa a toturoru celoralalti speciali representanti in poetii englesesi Shelley si Byron, in cei frantiosesi J. A. Gleizés, in cei germani Dr. W. Zimmermann, G. de Struve si E. Weishäuser si in cei Nordamericani Prof. Silv. Graham, Dr. Alcott si prof. Dr. Troll. Era mai cu séma inainte cu 25 ani in fisiatru Teod. Hahn, Gustav Wolbold etc. etc.

Principiale alimentatiunei si a modulu de vietia, pre cari poetii si filosofii toturoru tempuriloru si popóreloru le-au stabilitu spre sustinerea salutei morali a omenimei, au fostu totudéun'a datorie de mesura la consultarile mediciloru in bólele ómeniloru. Ba, ele cu deosebire au jocalu pururea un'a din cele mai ponderóse role, incátu ne duce indereptu Istoria medicinei, in consiliulu de a se abstiené dela carne in friguri si inflamatiuni. Scrutatiunile si rezultatele celoru noue si mai noue scientie ne-au espusu chiar' si argumentele despre daunós'a lucrare a nutrementulu de carne.

Omulu dela inceputu nu este organisatuminte edificatu si desvoltatu pentru cascigarea si gustarea de carne, elu nu se aseména, precum Cuvier asiá bene deduce, „cu nece unu animalu carnivoru. Edificatiunea corpului omenescu se potrívesce in fie-care particica esentiala cu o singura curata dieta vegetabila. E adeveratu, ca resistintia a se abstiené dela nutrementulu animalu, este asiá de mare, incatu multe spiritualmente nu tari persóne de abia 'lu potu invínge, inse acést'a inca nu e argumentu in favorulu ei.“

Asemené dovedesce si Florens compatriotulu lui Cuvier si sojiulu de scrutatiune alu lui pe terenulu Anatomiei comparatíve. Elu dice *„Omulu nu e carnívoru, elu nu e nece esentialmente herbívoru. Elu nu are d. e. dentii rumagatórielor, nece patru stomace ale loru, nece canalulu matiului de 28—48 ori mai lungu cá corpulu seu. Prin stomaculu seu, dentii sei, matiulu seu este omulu conformu naturei si originalmente frugívoru, cá si maiemutí'a.* — Totu un'a vorbesce si Linné, Bele, Blumenbach, Reichenbach, Geoffroy, Owen, Jolly s. a.

In asemené modu redica procurorii unei sanetóse economii nationale protestu in contra nutreméntului de carne: „O întindere de pamentu“ dice A. de Humboldt, „care, déca se sémena, cá si in Europ'a cu grâu, nutresce 10 persóne si déca prin productiunea s'a o schimba in carne de animalu, dé-abié va poté sustiené viéti'a mai multu decátu a unui omu, póte in Mecsicó plantata cu banane — unu feliu de smochine — sustiene 250 ómeni.“ Si Justus de Liebig, acestu mare reformatoru in atâtea cestiuini economice dice, seriosu admoniându si avisându la stricatóriele urmári ale alimentatiunei generale cu carne: *„Omulu carnívoru are lípsa spre sustienerea sa de unu manínu teritoriu, mai largu si mai estensu cá leulu si tigrulu. O natiune de venetóri pe unu terenu marginítu, este cu totul necapace de a se înmultí.*

Tóte popórele de cultura consuma predominantminte fructe — grauntie si póme — si cu cátu mai conscie se predáu ele la acestu modu de alimentatiune, cu atât'a mai capace se dovedesca ele si spre genuína desvoltare omenésca.

Nutreméntulu de carne ascunde in sene precum ni-au dovedítu cele mai recente scrutatiuni fisiologice si chemice, actiuni ruinatorie de sanetate, decompunatorie de sange, préiritatórie de nervi si de creeru si astfeliu daunatórie de viéti'a sufletésca si spirituala. Ce barbatii cá Hufeland, G. Forster, Jac. Moleschott s. a. au presentitu numai intunecatu despre daunós'a actiune a alimentului de carne si despre favorítóri'a actiune a nutreméntului de fructe asupr'a sangelui, nerviloru, creerului si vieitei sufletesca, acést'a se scie astadi deja pentru ce este asiá si nu póte fi altfeliu: Carnea dela animalele omorite este cuprinsa din o parte buna in formatiunea retrograda organica si in putrediere si pentru digestiunea si escretiunea acestoru materii de metamorfosa retro-

grada suntu stomaculu, sucurile, sangele, nervii, pielea si renunchii omului asia de puçinu dispusi, cá si preste totu pentru cascigarea si prelucrarea nutremântului de carne corporalmente nu este omulu destinatu dela inceputu. Elu e curatu frugivoru, in edificatiunea anatomica, precum si in dispositiunea fiziologica a sa.“

Trebuintiele omului suntu multifarie. Cu câtu e mai teneru unu copilu, cu atât'a i suntu mai simple si mai puçine pretensiunile lui la viétia; ele se inmultiescu si redica cu etatea mai mare.

Tocmai asiá e si omenimea.

Pe trépt'a cea mai de diosu a desvoltarii sale, candu ea adeca atingea marginea speçiei de animale ei mai aprópe rudite, se inforceau trebuintiele ei de-abié mai multu decâtu pre lânga traganarea nuda a vietiei. Inse ei i-a fostu intiesuta in contra toturor genuriloru animale, spiritual'a suflare a unei mai inalte si mai feliurite desvoltari — duhulu vivificante, precum asiá de frumosu dice cartea cartiloru, — si cu acést'a cu totul deosebit'a, ví'a desvoltare, a mintii omenesci, a capacitateri si a boldului a se cunosce insusi pe sene si legile naturei si ale vietiei sale; au fostu date omului in contra genuriloru animaleloru, — cá se mérga pre dóue căli, adeca pre calea neci odata ratecítória si neprevenita a naturei si a boldului ei, vré se dica a instinctului, si pre calea usioru ratecítória si prevenita a sensualitateri de mana cu svátós'a si preste sene ins'asi redicat'a minte. Cea mai mare parte a ómenimei pasiesce astadi pe calea ratecítória „ea a perdutu firulu,“ precum a disu inea 'nainte cu 34 de ani Gleizes „care a legat'o cu natur'a.“ Ea pasiesce mai in tóta trebuinti'a sa pe cale ratecita si ea va perí si va cadé in celu mai adâncu abisu, déca nu-i va succede a se opri dela acést'a ratecire. — Din tempu in tempu s'au auditu vóce, cari intempinau omenímea se stè pe locu si stabileau educatérie si sanitarie regule de viétia. Intre acesti'a stá désupr'a toturor astadi, cá si 'nainte cu 34 ani Hufeland unulu din cei mai renumiti medici, de cari pâna astadi puçini a vedíutu omenímea.

Acestu plinu de devotiune pentru omeníme barbatu, a recunoscutu, cá puçini 'naintea lui, ca acela omenimei insuflatu duhu víu alu desvoltarei spirituale si ideali s'a incopceatu de atunci de trebuintiele corporali si reali ale omului si ca cele principali trebuintie corporali ale omului suntu acele ale stomacului lui fiinducá cultur'a omului, precum s'a pronunçiatu 'nainte de elu unu filosofu, purcede dela stomacu séu precum a disu co-

evulu seu Kant, omulu e aceea, ce elu manâncea. Si mai aspru decâtu ori care medicu si higienicu înaintea lui afara de Pythagora, a pronunțiatu Hufeland condemnatorie cuvente asupr'a modului de nutritiune si de viétia moderna, éra mai virtosu asupr'a carnei. Visionarii si idealistii potu reluptá in contra acestei cunoscentia a celoru mai mari filosofii si medici, ca adeca in ore care intielesu viéti'a sufletésca aru atêrná dela nutrementu, totusi faptulu stá neclintitu si nerestornaveru, precum se vede si din cuventele lui G. Forster: „*Blandeti'a, iubirea si adeveratulu sentiu suntu cele mai reprezentatorie trasuri ale poporului, care traesce din fructulu panei.*“ Si pentru aceea intrebarea, ce a pusu J. Moleschott: „*Déca cugetamu noi, ca pretutindinea popórele pastorale suntu clé mai blande, ca caracterulu fereloru rapitóre se póte domoli prin dedarea la nutrementu mestecatu ori vegetabilu, pentru ce se sune dara fabulosu déca nobil'a blandetia si pucinic'a suavitate a popóreloru pastorale le aducemu in legatura cu laptele si fructele, ce mananca ele?*“ Trebuie respunsu precisu cu nu — adeca cá nu suna fabulosu. — Si óre nu s'a cerutu si dela Invetiatorii moravuriloru si ai religiunei tocmai spre atintire a unui sboru idealu totudéun'a restringerea trebuintieloru corporali in prim'a linia?

Unu filosofu a disu, ca cele mai frumóse idei si mai bune lucruri se deriva din stomacu, si pentru aceea nu e totu un'a cu ce 'lu saturámu pe acest'a.

Si pentru cá omulu se devena éراسi la dorit'a asiá numit'a Etate de auru, la aceea etate plina de blândetia si pacínica suavitate, plina de sentiu adeveratu si genufna iubire de aprópelui, avemu se recucerimu omenimei caracterulu ei originalu, potrivitu naturei, caracterulu frugivoru alu ei.

Inse nu numai pentru folosulu moralu si sufletescu si pentru preferentiile lui in dilele de morbi acuti este bine a se folosi de nutrementu vegetabilu, ci, lui se cuvene preferintia conformu folóseloru sale pentru intrég'a viétia corporala si in dilele sanetóse. Deja vegetarianii anticitatii clasice, Plutarchu, Plautu si Porphyru au recunoscutu aceste trupesci folóse si le-au laudatu si glorificatu in oratiunele sale panegirice aretându „mens sana in corpore sano“ — minte sanetósa in corpu sanetosu. — Este dar' unu mandatu alu tempului, cá popórele de cultura, cum se numescu ele in dilele nóstre, cari prevalantminte nisuescu dupa

folóse materiali, dupa pipaitórie casciguri, astadi, candu pre lãnga nepotrivitulu modu de nutritiune si de viétia preste totu prevaléza morbiu stomacului, ai nerviloru si genitali si ne amenintia inca si cu tota feliuulu de epidemii si contagii — se se întórca éra si la unu modu de viétia simplu, la nutrementu frugivoru, la vegetarianismu, care precum este pentru cei sanetosu celu mai bunu modu de viétia practicú, asiá este elu si pentru cei morbosu celu mai bunu modu de sanare practicú, elu nu numai cá sustiene pre celu sanetsu, sanetosu, ci face sanetosu si pre celu ce nu este; elu ne apara de morbi in dílele sanetóse si de mórte in dílele morbóse cá nici unu altu midilocu sanativu ori arcanu. Vegetarianismulu este dara o cestiune generala a omenímei, care inse pre lãnga dominatiunea spirituala a tempulu va devení cátu mai curêndu o predominanta cestiune medicinala. (Va urmá.)

Intrebari si raspunsuri.

1. Ce e de facutu, candu unu teneru de 18 ani patimesce de versarea sementiei — spermatoarea? Resp.: o dieta neiritativa, moderata, vegetariana: lapte, póme, verdetiuri etc. Abstenerea dela lecture lascive, ocupatiune seriósa, petrecere indelungata in aeru liberu, spalarea in tóte demanetiile candu ese din patu caldu cu apa la inceputu mai stemperata de 20° R. mai tardíu mai rece de 18—16° R. a intreguluu corpu si unde se póte esêrcitii gimnastice, incungiurarea a se insoçi cu teneri demoralisati, asternutu curatu pe pilote de peru ori numai pe paie cu evitarea peneloru, scularea numai decátu dupa desteptare.

2. La intrebarea cátu are se suga copilulu cá se fie sanetosu? Raspundemu atát'a, cátu mum'a s'a are lapte si nu este éra si impoverata si pâna miculu cetatianu capeta dentii, de aci in colo lapte de vaca ori de capra sanetóse si asiá mai departe la grisú, ori orezu fiertu in lapte, póme, neci decum inse zamuri si cafea si déca copilulu va mai amblá in aeru curatu, va fi spalatu in tóte dílele cu apa stemperata (de 18—20° R.) apoi vei avé unu esemplaru de modelu alu modernuluu proto-omu!

Erori mai insemnate.

Nr. 5.

Faci'a 70 mai usioru dí mai usiora.	se vina ale planteloru se facu
" " Deliciu " Siliciu	<i>parti constitutive</i>
" " boritosu " baritosu	Faci'a 77 locatulu dí laintrulu
" 75 mai multu ocsigenu dí mai pu-	" 78 raseloru " vaseloru
cinu ocs.	" 79 leganatoru " leganaturu
" 76 prevolinte dí prevalente	" 80 catu patra, dí cate patru
" 10 dupa partile constitutive are	" 83 dupa uumai pucinu pune — <i>daunosu.</i>

Redactoriu: **Dr. P. Vasiciu.** † Editoru: **N. F. Negrutiu.**

Gherla. Imprimari'a „Georgiu Lazaru“ 1379.